

A SZABADKAI SAJTÓ HŐSKORA

Amikor hosszú kutatómunka után hozzákezdtem a szabadkai sajtó történetének megírásához, nem mulaszthatom el, hogy köszönetet mondjak mindazoknak, akik munkámban készséggel támogattak, útbaigazítottak. Különösen nagy köszönettel tartozom Szentgyörgyi Istvánnak, a Szabadkai Városi Könyvtár tudományos munkatársának, aki nemcsak hogy elindított a munkámban, hanem — a kölcsönösség alapján — nagy segítségemre volt az adatgyűjtésben is, és készséggel rendelkezéseimre bocsátotta nem csupán a forrásmunkákat, hanem sok fáradtsággal és lelkiismeretességgel összegyűjtött adattárát is. Nélküle sokkal hosszabb időt vett volna igénybe a könyv megírása. (k. t.)

A HÁROM FELTÉTEL

Ahhoz, hogy egy újság megjelenhessen, három tényező szükséges: hogy legyen, aki megírja, legyen, aki kinyomtatja és végül legyen, aki elolvassa, azaz — egyszerűen szólva — legyen újságíró, legyen nyomda és legyen olvasó.

Az újságírás mozaikjának indulásakor persze az újságíró sohasem hivatásos munkása a betűnek, hiszen még nem lehetett alkalma a kellő tapasztalat megszerzésére, hanem az értelmiségi réteg soraiból, a papok, tanárok, tanítók, ügyvédek és más írástudók soraiból kerül ki, mellékesen vállalva a szerkesztés munkáját is. Szabadkára és a múlt század negyvenes éveinek végére vonatkoztatva ezt a megállapítást nyugodtan elmondhatjuk, hogy ebből a szempontból akkor már nem volt akadálya annak, hogy — más vidéki városokhoz hasonlóan — itt is megjelenhessen újság. 1844-ben volt már nyomdája is, hiszen *Bittermann Károly*, aki Pesten, *Trattner Károly* híres könyvnyomdájában tanulta ki a nyomdász mesterséget, utána külföldön, Bécsben, Lipcsében, Drezdában és Prágában szerzett gyakorlatot, végül pedig visszatért Pestre *Trattner* nyomdájába, mindezek után engedélyt kapott arra, hogy az ország bármely városában nyomdát rendezzen be, s ő Szabadkát választotta letelepedésének helyéül. A nyomdából már az első évben, azaz 1844-ben kikerült az első könyv, mégpedig *Remess Kázmér Öröm érzet* című költeménye, amelyet *Furdek Kelemennek*, az »Údvöztönkről nevezett Ferenczi szabadkai egyület érdemteljes előljárójának«, azaz a ferencesek szabadkai házfőnökének ajánlott a neve napjára, 1844 ősztűzójának, tehát novemberének 23. napjára. A könyv minden bizonnyal meg is jelent erre az időre, bár a bibliográfia nem említi megjelenésének idejét.

A következő évben, 1845-ben aztán legalább 4 magyar és 2 latin nyelvű könyvet adott ki *Bittermann Károly*, 1846-ban pedig legalább 17 kötetet, s ezek között van 2 szerb nyelvű, valamint az első szabadkai magyar kalendárium.

Megvolt hát az újságindításnak ez a második feltétele is. Hanem a harmadik feltétellel bizony nem volt minden rendben. Igaz, mint az 1847. esztendőre megjelent első *Szabadkai Naptár*ból megtudhatjuk, a város lakosainak száma már ekkor elérte a 38—40 000-et¹, s ezeknek »*fele Magyarul beszél, a többi pedig Dalmát vagy is Bunyevác, kevés Tót, de csak az ide származottak, mert első ivadéokban már mind megmagyarosodik, Német néhány kézműves*«. Maga a város azonban a 38—40 000 lakos ellenére sem volt igazi város, hanem a civilizáció tekintetében elmaradott település, amely minden bizonnyal méltán rászolgált a ráragadt, nem éppen megtisztelő »a világ legnagyobb faluja« elnevezésre. Utcái kövezetlenek, közvilágítás nincs, s a legelősebb kulturális intézményeket is általában csak kocsmák, vendéglátók helyettesítik. Ezekből azonban van bőségesen, mert forgalom van, és a város gazdagságával sincs baj, hiszen a dísznőhizlaldák jó pénzt hoznak a mezőgazdasági jellegű lakosságnak. Csak éppen a kultúrára nem jut pénz, csak éppen a betű nemigen érdekli a gazdálkodásba belemertülő egyszerű embert.

Ezt a szomorú helyzetet tanúsítja az a biztosi jelentés is, amelyet 1846. július 11-én terjesztett fel *Bachich Mihály* tanácsnok a város közigazgatásáról a nádori rendelkezéssel kapott felszólítás értelmében². E szerint létezik a városban az 1792-ben alapított, hat iskolából álló királyi tanoda, melyben a Szt. Ferenc szerzetbeliek évenként 326 ifjút tanítanak, továbbá a belvárosban van 3 úgynevezett normális iskola, 1 leányiskola, 1 rajziskola, melyben a mesterinasok és legények rajzolást tanulnak, és vannak elemi iskolák a külvárosokban, éspedig a Magyar Végben, György és Rókus külvárosban, az ötödik körben, a Novo Selo részben, a negyedik és nyolcadik körben, mindenütt egy-egy, azaz összesen 7 elemi iskola. Ezenkívül külön kétszázfős elemi iskolájuk van a görög, nem egyesült vallásbelieknek, továbbá a földesúri jog alapján a városhoz tartozó Sándorban is van egy katolikus és egy másik görög, nem egyesült elemi, azaz görögkeleti, valamint egy magánkézben levő kisdudóvóforma iskola. Mindezekben az iskolákban, a tanoda 326 tanulóival együtt, összesen 2240 gyermek tanul évente.

Es ezenkívül? Van két kaszinó, egyik a Polgári, a másik a Nemzeti Kaszinó³, van egy úgynevezett Pipázó, no meg a földműves gazdáknak is léteznek bizonyos társulatai, de ezek még a jelentés szerint sem érdemelnek figyelmet, hiszen csak a beszélgetéssel való időöltés célját szolgálják.

Bittermann Károly nyomdáját már előbb említettem a tudományok előmozdítását szolgáló intézetek között, más tehát nem is marad mátra, mint hogy a jelentés alapján megemlékezzem a Polgári Kórházról, amelyben húsz beteg számára van ágy, a kórházhoz tartozó szegényházzal, melyben azok kapnak otthont, akik nem mehetnek haza az alamizsnát kéregetni, no meg a Pálcsi-tóban létesített hidegfürdőről, amely a következőkből áll: a 9 lánonyi térségen létesített fás kertben felépült vendéglő, 3 szobával, konyhával és kamrával, alatta pedig pincével, s egy másik épületben két vendégszobával, nagy fűszernel és 30 ló számára épült istállóval.

Ez tehát Szabadka kulturális fényképe a múlt század negyvenes éveiben. Ehhez hozzá kell még tenni, hogy a városnak újszólván nem volt értelmisége. Még innokokat sem lehetett találni magában a városban, mert az iskolát aránylag kevesen fejezték be, legtöbben félúton megálltak, és nem törekedtek magasabb képzettséget igénylő tisztségekbe. Ami értelmiségre feltétlenül szükség volt, azt általában importálni kellett. Még az 1870. évi összeírás adatai szerint is mindössze 443 férfi és nő, 1880-ban pedig 438 férfi és 81 nő tartozott az értelmiség sorába, úgyhogy még a műveltebb kereskedők, iparosok és földbirtokosok számával sem haladta meg az értelmiségiek száma az 1000—1500-at. De még ennél is elszomorítóbb, hogy még 1870-ben is mindössze 8517 ember tudott írni és olvasni, 1512 csak olvasni, a kisgyerekekkel együtt pedig 46 295 ember nem tudott se írni, se olvasni.

Ha ezeket az adatokat megfelelően még csökkentjük az ezernyolcszáz-negyvenes évek óta eltelt két—két és fél évtized arányában, akkor nyilvánvalóvá lesz, hogy akkoriban még egyáltalán nem volt meg a városban az

újságkiadás harmadik lényeges tényezője: az olvasóközönség. Ez a magyarázata annak, hogy más, jóval kisebb városoktól eltérően, amelyek már hallattak magukról ezen a téren, Szabadkának nem volt újságja.

AZ ELSŐ LAPOK

Vannak azonban olyan idők, amikor szinte elkerülhetetlenül szükség van a nagyközönség tájékoztatására — még akkor is, ha ez a tájékoztatás nem kifizetődő anyagi szempontból. A közösség szempontjai minden egyebet háttérbe szorítanak. Ilyen idők voltak 1848-ban a magyar szabadságharc napjai.

Szabadka — mint *Iványi István* megállapította a város történetében — mindig is a reformpárt egyik erőssége volt, és más politikai párt a negyvenes években nem is igen létezett a városban, egészen természetes hát, hogy a lakosság nagy lelkesedéssel fogadta *Kossuth Lajos* és gróf *Batthyány Lajos* beszédeit, amelyek a *Nemzeti Újság* közvetítésével jutottak el hozzá. A város vezetői abból a célból, hogy még szélesebb körben ismerjék a hazafias közleményeket, az 1848. március 22-én tartott rendkívüli nyilvános közgyűlésen úgy határoztak, hogy ezeket a közleményeket »az egész városi közönség könnyebb hozzáférhetése végett« külön is lenyomatják a *Nemzeti Újság*ból. Különösen nagy jelentőségének mutatkozott a pesti tizenkét reformpárt szabatos megismertetése a néppel, s minthogy ezeket a pontokat nem egyszer félremagyarázták, a közgyűlés külön bizottságot is kiküldött, azzal a feladattal, hogy velős, rövid magyarázattal lássák el ezeket a pontokat, s ezzel a magyarázattal együtt nyomtassák ki magyar, német és szerb nyelven, s aztán osszák ki a nép közt, hogy mindenki megismerhesse igazi értelmüket. Erre az intézkedésre annál inkább nagy szükség volt, mert a kamaratitka úgy akarta menteni hatalmát, hogy vizsályt szított a nemzetiségek között — a jól bevált divide et impera elve alapján. Ez a mesterkedés különösen veszélyes lehetett Szabadkán és környékén, ahol különböző nemzetiségek éltek együtt. Elejét kellett hát venni ennek a kísérletezésnek.

A közgyűlés határozata értelmében kiadott, magyarázattal ellátott fordítások lényegében a helyi sajtó hiányát voltak hivatottak pótolni, s mint ilyenek akár a szabadkai sajtó elődjének is tekinthetők. A *Nemzeti Újság* közleményeinek ismertetése azonban korántsem lehetett elegendő, sokkal szélesebb körű hírverésre volt szükség. Erre igen alkalmasnak kínálkoztak a templomok.

Szabadka köztudomásúan mindig erősen katolikus jellegű város volt, a későbbiekben a reakciós klerikalizmus is erős támaszpontja talált benne. Kézenfekvő volt tehát a gondolat, hogy a szabadságharc eszméit is elsősorban a templomokban lehet legeredményesebben ismertetni és népszerűsíteni. A papok beléptek a szabadságmozgalom hirdetői közé, és lelkesítő szónoklatokat tartottak a szószékről, tájékoztatván a hívőket a hazát fenyegető veszélyről, ismertetvén velük a bekövetkezett pusztításokat és »iszonyú kegyetlenségeket«. Ezzel a felvilágosító munkával kapcsolatban egy papnak jutott az a feladat is, hogy úttörője legyen a szabadkai sajtónak, megindítván egy kis lapocskát, azzal a céllal, hogy azokkal is tudassa a közleményeket, akik ezekben a zavaros időkben — mint *Iványi István* írja — »különböző okból templomba nem járhattak«.

Ez az akkor legszebb férfikorában levő káplán (harminckilenc éves volt 1848-ban) minden bizonnyal megérdemli, hogy néhány szót szóljunk róla mint a szabadkai sajtó előfutáráról. *Szép Ferenc*nek hívták, itt született Szabadkán 1809. július 3-án, apja *József*, anyja pedig *Tapfer Mária*, mint az anyakönyvi adatok tanúsítják. 1833-ban szentelték fel, pályafutását azonban nem Szabadkán kezdte. Káplánkodott Futakon, Parabutyon, Csávolyon, sőt Temerinben is, és csak 1841-ben került Szabadkára, előbb a Szent Rókus-templom plébániájára, aztán pedig a Teréz-templom főplébániájára.

Pap volt, de nem elégedett meg csupán a papi teendőikkel, hanem az irodalom terén is munkálkodott. Ez az irodalmi tevékenység részben imakönyvek fordításában jutott kifejezésre, de írt verseket is, és *Bács vármegye év-századai* című műve már 1837-ben megjelent Újvidéken, azzal a megjegyzéssel, hogy »írta Szép Ferenc kalocsai érsek megyei áldozó pap«. Ezt a könyvét báró almási Rudics Józsefnek, a vármegye akkori főispáni helytartójának ajánlotta, aki minden irodalmi tevékenységet szívesen támogatót. Később egyébként ő lett a főispán.

Pap is, költő is, de egyéb felvilágosító munkát is vállalt és folytatott. 1947-ben például Szabadkán a gyümölcsfatermesztés és -nemesítés okszerű módjairól is írt, németből magyarított egy katolikus katekizmust, s — mint a *Magyar Sion* írja róla — több folyóiratba is dolgozott, például az *Uránia*ba, valamint írt *A pesti nevendék papság magyar iskolájának munkálatai* című évkönyvbe is, azonkívül neki tulajdonítják az első, 1847. évi szabadkai kalendárium kiadását is, amelynek pontos címe *Szabadkai Nap-tár vagy Közhasznú Kalendárium a két magyar haza számára*, s amelyre már az előbbieken is hivatkoztam.

Mint mondtam tehát, *Szép Ferenc* indította meg és szerkesztette az első szabadkai lapot, amelynek címe *Honunk Állapota* volt. Igaz, *Iványi István* nem is nevezi lapnak, hanem csupán röpviveknek, és a címét is egészen furcsán, így írja: *Honunk állapota, a nép felvilágosítására*. Ebben a formájában vette át tőle *Joso Sokčić* is kéziratban fennmaradt sajtótörténetében. Nyilvánvaló azonban, hogy a címnek ebben a formájában nem sok értelme van, és minden bizonnyal elírással, vagy sajtóhibával magyarázható, más bibliográfiai művek ugyanis egyszerűen a *Honunk Állapota* címet közlik, s hozzátézik, hogy *Hetilap a nép felvilágosítására*. Így már van értelme és valószínűsége is.⁴ *Iványi* egyébként más megállapításaiban sem erélyezik az említett bibliográfiákkal. Szerinte ugyanis 1848. november 27-én jelent meg az első szám négyrétű 2 levél terjedelemben, további számok december 7, 15, 22 és 1849. január 8, azaz *Iványi* a *Honunk Állapotát* »időhöz nem kötött röpviv«-nek tekinti, a fent említett bibliográfiák, valamint *Szinnyei József* is⁵ viszont egybehangzóan megállapítják, hogy a *Honunk Állapota* első száma 1848. november elején, pontosan 3-án jelent meg, és 1849. január 5-ével szűnt meg, vagyis ez a megállapítás azt mutatja, a lap nem »időhöz nem kötött röpviv« volt, hanem pontosan minden héten megjelent, mégpedig pénteki napon, azaz nemcsak öt szám, mint *Iványi* írja. Igaz viszont, hogy Szabadka történetírója azt is hozzátézi, hogy »több számot nem ismerek«. Azt viszont már csak *Iványi* közlései alapján tudhatjuk meg, hogy mit is közzölt ez a *Bittermann Károly* nyomdájában készült lap (amelynek egy száma 5 kr pp-be került), minthogy egyetlen példányát sem sikerült előkeríteni. Hadd idézzem tehát *Iványit* ezzel kapcsolatban. *Iványi* szerint pedig *Szép Ferenc* ezekben a számokban »az akkori állapotok geneziséét és a helyzetet s harctéri híreket közöl igen rövid, velős és kemény nyelven, az akkor szokott heveséggel.«

A *Honunk Állapota* tehát tíz számot ért meg, aztán Szabadka megint lap nélkül maradt. Az események azonban továbbra is parancsolóan megkövetelték a nép tájékoztatását. Amikor 1849-ben a magyar országgyűlés azt indítványozta, hogy Magyarországot nyilvánítsák önálló és független államnak, és az országgyűlés április 14-én egyhangúan *Kossuthot* kiáltotta ki kormányzó elnöknek, Szabadka város megint csak ellenkülhetetlenül szükségesnek tartotta, hogy a lakosság részletesen megismerje a függetlenségi nyilatkozatot, ezért a tanács úgy határozott, hogy a budapesti hivatalos lap, a *Közlöny* április 24—28-i számából külön lenyomatban kiadja az április 14-i országgyűlés lefolyásáról szóló beszámolót, és kiosztatja a nép között.⁶ Ezt a külön lenyomatot minden bizonnyal a második, ha nem is eredeti szabadkai lapnak tekinthetjük. Az imént említett bibliográfiákban ugyanis rábukkamunk a *Közlöny Kivonata* című szabadkai lapra is, mely »a hiányok pótlására« készült. *Szalády Antal* ugyan úgy beszél róla, mint »a hivatalos közlöny harctéri és országgyűlési beszédeinek kivonatát tartalmazó hetilap«-ról, amelyet a *Honunk Állapotához* hasonlóan *Szép Ferenc*

adott ki és szerkesztett, és szintén *Bittermann Károly* nyomtatta ki. A lap *Szalády* szerint »megjelent hetenként egyszer, egy legkisebb iven, két oldalra nyomott plakát alakban. Ara egy számnak 5 kr. p. p. Keletkezett 1849. március 1-én. Megszűnt 1849., az 5-ik számmal.«

Ha figyelmesen összevetjük *Iványi*, valamint *Szalády* és más bibliográfiák adatait, azt látjuk, hogy lényegében csupán egy pontban térnek el egymástól: a hetilapjellegét illetően. A *Közlöny Kivonata* megjelenésének időpontja ugyanis pontosan egyezik *Iványi* megállapításával, mert az április 24—28-i *Közlöny* anyagáról készítettek különnyomatot, s ehhez minden bizonnyal szükség volt egy-két napra, ezért jelent meg a *Közlöny Kivonatának* 1. száma május 1-én. Másrészt pontosan egyezik a megjelent lapszám is, ugyanis április 24-étől 28-ig öt *Közlöny* jelent meg, és pontosan öt szám látott napvilágot a *Közlöny Kivonatából* is. Az imént említett egyetlen eltérés pedig tulajdonképpen nem is tekinthető igazi eltérésnek, *Iványi* ugyanis egyáltalán nem említi, hogy milyen időközben jelentek meg a különnyomatok, illetve hogy hány különnyomat jelent meg, másrészt pedig a bibliográfiák egyvértelműen közlik ugyan, hogy öt szám jelent meg a *Közlöny Kivonatából*, viszont dátumot csak a keletkezésre vonatkozóan jelölnek meg, a megszűnésre vonatkozóan nem. Az is lehetséges tehát, hogy a bibliográfiai adatok tévesek azzal kapcsolatban, hogy a *Közlöny Kivonata* hetilap volt. Hogy mi az igazság, azt — sajnos — nem sikerült megállapítanom, mert a *Honunk Allapotához* hasonlóan a *Közlöny Kivonatának* egyetlen példányát sem találtam meg, bár *Kereszty István* 1916-ban még felvette a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címjegyzékébe, azóta azonban nyoma veszett.

A *Közlöny*ről készített különnyomatokkal kapcsolatban meg kell még említeni azt is, hogy a városi tanács május 1-én tartott közgyűlésén elrendelte a függetlenségi nyilatkozat mellett a *Habsburg* — *Lotharingiai* »áruló ház« száműzetésére vonatkozó határozat kinyomtatását is, és ezer példányban kiosztotta a nép körében. A határozatokat egyébként a templomokban a szószékéről is kihirdették.

Ennyit mondhatunk el tehát a szabadkai sajtó hőskoráról, a legelső próbálkozásokról — a negyvennyolcas időkről. Az események azonban rohamléptekkel haladtak, és augusztus 13-án bekövetkezett a világiosi fegyverletétel. Szabadkán is beköszöntött a Bach-korszak, és sok ember menekülésre kényszerült. *Iványi István* szerint a menekültek között volt *Szép Ferenc* káplán is, az első szabadkai lap szerkesztője, s az ő vagyonát is összeírták a többi menekültével együtt, mert a szerkesztés mellett még más bűne is volt: a szabadságért harcba szálló szabadkaiakat katonai lelkeszként elkísérte a táborba. Száműzetése azonban két év múlva véget ér. 1851-ben jelentették Temesvárról, hogy tisztázta magát, és nincs törvényes akadály, hogy visszahelyezzék lelkipásztori állásába. A tisztázás után Szabadkán pályázott is a Szent Teréz-templom plébánosi állására, és meg is választották 1854. május 17-én, igaz, mindössze egy szavazattöbbséggel — *Probojcsevics János* ellenében. *Kunszt József* érsek azonban csak egy év múlva erősítette meg megválasztását. Ezután már nem is élvezhette sokáig megtisztelő állását, mert 1856. szeptember 10-én szívszélhűdésben meghalt.⁷

PRÓBÁLKOZÁSOK — KÍSÉRLETEZÉSEK

A Bach-korszak beköszöntével Szabadka 1849-ben a szerb vajdaság kötelékében került. *Antunovics Pál* lett a polgármester, és a városi tanács tíz tagból állt, hatáskörébe azonban csupán a »helyrendőri és városi gazdasági ügyek« tartoztak — mint *Iványi István* megemlékezik róla. A városban újra kiéleződött a nemzetiségi kérdés, a szerb vajdaság azonban a szlávoknak sem hozott olyan előnyöket, mint vártak volna tőle. Vojvodina ugyanis az egységes monarchia szerves részeként megmaradt az osztrák tábornokok irányítása alatt, és a hatóságok germanizáló nyomást gyakoroltak rá. Szabadkán például *Svetozar Milutinović* tanácsnok még

1849. december 6-a után azt szorgalmazta egy felszólalásában, hogy az új közigazgatási rendszerben dalmát, azaz bunyevác nyelven tárgyalják a közügyeket, és ezen a nyelven vezessék a jegyzőkönyvet is, a polgármester azonban semmiféle újítást nem engedélyezhetett felsőbb rendelet nélkülül. A felsőbb rendelkezés pedig nemhogy teret adott volna a szláv nyelv használatának, bár a magyar nyelvet is megfosztotta jogaitól, hanem helyette 1850 után a német nyelvet vezette be. Németül kellett tehát vezetni a jegyzőkönyveket, sőt még az iktatókönyveket is, Szabadka város nevét is Maria-Theresiopelnek írták. Igaz, *Mayerhofer* tartományfőnök 1850. március 11-én kelt leirata értelmében a gazdasági vonatkozású ügyekről dalmát nyelven lehetett vezetni a jegyzőkönyvet, politikai ügyekben azonban csakis a német nyelv volt a hivatalos.

Ebben a helyzetben egészen magától értetődően még kevésbé kedveztek a körülmények a sajtó megszületésének. Minden téren az ideiglenesség nyomta ná bélyegét a helyzetre. Ahogy született, 1860-ban ugyanolyan hirtelenséggel meg is szűnt a szerb Vajdaság, és ilyenformán Szabadka is visszakerült Magyarorszáig kötelékébe. *Mukics János* polgármester vezetésével megindult a szervezkedés, de csakhamar jött egy újabb kancellári intézkedés, s ez elrendelte a városi képviselő-testület feloszlását. Az ideiglenes állapotoknak csak az 1867. évi kiegyezés vetett véget, s ettől kezdve Szabadka városa is az alkotmányos törvények védelmében kezdhette meg működését. Újra *Mukics János* lett a polgármester, aki az országos balpárt nézeteinek híve volt, a városi képviselő-testület is nagyobbreszt balpártiakból állt, azonban természetesen be kellett venni a tanácsba a *Deák*-párt több képviselőjét is. Éppen ez a körülmény politikai pártoskodást keltett életre a városi ügyekben, s ennek a pártoskodásnak legtöbbször áldozatul esett a közös helyi érdek. Minthogy pedig éppen ebben az időben indultak útnak az első hetilapok, a *Bácska*, majd a *Bácskai Hírlap* is, így a pártoskodás már kezdettől fogva rányomta bélyegét tevékenységükre.

Az első lapok megjelenéséig azonban még több próbálkozást, kísérletezést is fel kell jegyezni. Mindezek azonban nagyon erőtlének voltak a Bach-korszak sötét elnyomatása idején, s egyáltalán nem bizonyultak tartósak, nyomot hagyóknak.

Az első próbálkozás tulajdonképpen nem is nevezhető igazi kísérletnek, inkább csak szándék maradt. Legalább is erre következtethetünk *dr. Gulyás Pál Magyar írók élete és munkái* című művének új sorozatából, amelyben *Antunovics József (almási)* címszónál egyebek között megjegyzi, hogy *Antunovics* 1857-ben lapot akart indítani *Szabadkai Közöny* címmel. Hogy aztán min bukott el a szándék, arra már nincs utalás.

A későbbi időkben azonban a jelek szerint valóban meg is jelent egy lap, mégpedig *Politikai Folyóirat* címmel. Erről azonban csupán egy kis jegyzet tanúskodik a Magyarország millenniumja alkalmából kiadott monográfiában⁸, mégpedig a zombori *Bácska* című lapról írott részben. A következőket olvashatjuk: »*Baja és Szabadka városokban jelentek meg az első lapok. Így Baján 1859-ben az „Aldunai Lapok”, 1860-ban a „Bajai Közöny”, 1866-ban az „Alvidéki Lapok”, 1867-ben a „Bácskai Híradó” stb., Szabadkán 1872-ben a „Politikai Folyóirat”, 1871-ben a „Bácska” című lapok indultak meg. Zomborban 1865-ben egy „Ipar” c. szaklap látott napvilágot. Mindezek a lapok igen rövid életűek voltak. Alig egy-két évi fennállás után kellő pártolás hiányában megszűntek. Különben a megye közönségének támogatására nem is számíthattak, miután helyi érdekek voltak, csak az illető városok viszonyaival foglalkoztak. Politikai lap pedig csak egy volt közöttük, a „Politikai Folyóirat”, ez is azonban csak egyszer jelent meg havonként.»*

Meglehetősen bizonytalan adat ez, még maga a megjelenési évre vonatkozó adat is valószínűleg sajtóhiba, hiszen a cikk azt állítja, hogy Baján és Szabadkán jelentek meg az első lapok, a közöltek szerint viszont Zomborban előbb volt lap (1865), mint az 1872-ben megjelent *Politikai Folyóirat* és az 1871-ben megjelent *Bácska*. Valószínű tehát, hogy a jelzett

évszám *nem* 1872, hanem talán 1862, annál is inkább, mert a lapokat a cikk a megjelenés időrendjében sorolja fel, nem kerülhetett tehát az 1872-ben megjelent *Politikai Folyóirat* az 1871-ben megjelent *Bácska* elé. Mind-azt azonban lehetetlen pontosan megállapítani, mert egyáltalán nem maradt fenn ez az újság, sőt a történelmi levéltár régi iratai között sem akadtam nyomára.

Kézzel tapintható nyoma van viszont egy másik, szerb nyelvű lapnak, amely még szintén a kiegyezés előtt született és legalább két éven át megjelent, mégpedig havonta egyszer. Családi jellegű lap lévén — amelyet (Sokčić szerint) *Samko Manojlović* szerkesztett (magán a lapon nincs feltüntetve szerkesztője) — nem is nyomdában készült, hanem kézzel írták. Családi jellege ellenére azonban közérdekű közleményeket is közölt. Csupán egyetlen példány maradt fenn belőle 1865-ből, ez pedig a II. évfolyam 12. száma, ami azt jelenti, hogy 1864-ben jelent meg először. A címe *Ljubav*. A fennmaradt egyetlen példány ma a Szabadkai Városi Múzeum birtokában van, Joso Šokčić más hagyatékával együtt.

Milyen is volt ez a kézzel írott lap?

Írója a papírvíz két oldalát két-két hasábra osztotta, és cirilbetűkkel rótta rá sorait. Nehezen kiböngészhető, de azért általában olvasható sorok. A fennmaradt szám vezércikkét bizonyos *Budučnost* című laphoz intézi a lap a »*A Ljubav szerkesztősége*« *aláírással, azt azonban még csak nem is sejt-
hetjük, hogy milyen lap volt és hol is jelent meg ez a *Budučnost*. Annyit
megtudhatunk a cikkből, hogy a Ljubav szemére veti ennek a *Budučnost*-
nak, hogy nem teljesíti ünnepélyesen vállalt kötelességét. Hadd idézzem
ezzel kapcsolatban néhány sorát! Írme:*

*»Lehet, hogy valaki azt mondhatná, nincs miről írni; éppen ellenke-
zőleg: a Bécsben tanuló szerb ifjúság tevékenységéről, Vuk gyászszertar-
tásáról, a különböző szláv egyesületekről soha említés sem esett, pedig
mind ez a „*Budučnost*” legfőbb munkájához tartozik.«*

Aztán így folytatja:

*»Mindenképpen sajnálatos, hogy az olyan nagy lelkesedéssel megkez-
dett munka ilyen gyorsan lelohadt, s hogy a szerkesztőt nem hevíti most
is az szerbség és anyanyelve iránti szeretet, amely a lap alapításakor
erősen fűtötte.«*

A *Ljubav* ezenkívül közöl családi híreket és helyi újdonságokat is, végül a *Legújabb* című rovatban arról ad hírt, hogy Laza bácsi Mile bácsival együtt mielőbb Szerbiába akar menni, s hozzáteszi: *»El akarja itt
adni a birtokát, s ott másikat vásárolni. Mi ennek nagyon örülnénk, ha
ez nem gyengíténé igen érezhető módon az itteni szerbséget.«*

Az imént azt mondtam, hogy csupán egyetlen példány maradt fenn ebből a kézzel írott lapból, s ezt a Šokčić-hagyaték kérelmében a Szabadkai Városi Múzeum őrzi. Joso Šokčićnak egy másik írása⁹ azonban arra mutat, hogy kell valahol még lenni legalább egy másik példánynak is, egyelőre azonban még nem állapítható meg, hogy hol. Šokčić ugyanis így ír: *»Jovan Manojlović magánlevéltárában néhány érdekes dokumentum van, amelyek
hasznos szolgálatot tehetnek Vajdaság kultúrtörténetének tanulmányozása
során. Ebben a levéltárban található egyebek között „az első szabadkai
szerb lap”: a „*Ljubav*” című havi lap két száma is, amely 1864-ben és
1865-ben jelent meg Szabadkán mint kézirat, eleinte 4, aztán 2 oldalon.
A „*Ljubav*” című lap 1864. január elsején indult Szabadkán mint családi,
politikai és nemzetgazdasági lap. A lap „havonként” jelent meg, de azon-
kívül „rendkívüli esetekben” is. A megörzött példányokban a vajdasági
szerbeknek anyanyelvükért és kulturális színvonaluk emeléséért folytatott
harcáról szóló írások találhatók. A cikkek figyelemmel kísérik és értékelik
az akkori eseményeket (a karlócai sábor munkája), tájékoztatást adnak
az akkori gazdasági körülményekről.«*

Az említett két példány egyike található minden bizonnyal a szabadkai múzeumban, a másik példányról azonban egyelőre nem tudunk.

A lap szerkesztőjét, *Samko Manojlovićot* *Joso Šokčić* előbb említett írásában úgy jellemezte, hogy »kétségtelenül a Szabadkán, de általában ezen a vidéken megjelenő szerb sajtó atyja«. A *Manojlovićok* köztudomás szerint borkereskedők és nagybirtokosok voltak, *Samko Manojlovićnak* pedig vaskereskedése is volt. A harmincas évek elején *Baedeker*, azaz *Milko Izidor* a *Naplóban* cikksorozatban emlékezett meg »Régi emberek«-ről, s ennek a sorozatnak egyik cikke a *Manojlovićokról* szól, de magára *Samko Manojlovićra* nézve csupán azt tudhatjuk meg belőle, hogy *dr. Đorđe Manojlovićtyal*, a városi főügyessel és *Pertich Mihály* árvaszéki elnökkel együtt egyike volt a Közgazdasági Bank megalapítóinak.¹⁰

J E G Y Z E T E K

1) *Szabadkai Naptár vagy Közhasznú Kalendáriom a két magyar haza számára, Krisztus Urunk születése után 1847-ből 365 napokból álló közönséges évre* — Első évi folyam, Szabadkán, Bittermann Károly betűivel.

2) *Szabadkai Történelmi Levéltár 2886/1846 polg.*

3) A jelentés ugyan nem említi, de a Nemzeti Kaszinóval kapcsolatos az első szabadkai irodalmi társulat is. Erről a zombori Bácskában találhatunk egy »Pájó« (azaz: id. Vály Béla) aláírási cikket az 1881. VII. 12-i 31. számában a 2—3. oldalon *Az első szabadkai irodalmi társulat 1840—1846* címmel. A társulat 1840. szeptember 18-án alakult meg fiatal tollforgatók közreműködésével. Neve: Nemzeti Nyelven Munkálkodó Társulat. Az alapító tagok között volt többek között Antunovičs József, Sárcevičs Ambrus (azaz Ambrozije Šarčević), Prokopcsányi Tivadar és mások. Eleinte Simony Mihály alapító tag édesapjától béreltek ki egy helyiséget, s ebben felolvasásokat tartottak. A felolvasások között szerepeltek »politikai cikkek, széptani elméletek, szerelmi és bordalok, ódák, satyrák, epigramma, aphorisma, adoma, rejtvények, új szavak, beszély és regény« is. Tagjainak havonként legalább egy eredeti művet kellett benyújtaniuk. Háromhavonként évnegyedes gyűlést tartottak, s erre minden tagnak egy nagyobb művet is be kellett adnia. Az elfogadott művek közül a jobbakat bevezették a társulat Evkönyvébe. Idővel könyvtárat is alapítottak. 1842-ben a kör egyesült az akkortájt alakult Nemzeti Casinóval, s egy termet kért annak helyiségeiből. Ekkor a társulat az Olvasókör nevet vette fel. Könyvtára idővel a Nemzeti Casino könyvtárának alapját vetette meg. Tagjai közül nem egy jeles író és költő lett később.

4) Szalády Antal: *A magyar hírlapirodalom statisztikája 1780—1880* (Budapest, 1884), valamint Petrik Géza: *Magyarország bibliográfiája 1712—1860. II.* (Budapest, 1890)

5) Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái, I—XIV.* (Budapest, 1890—1914)

6) Iványi István: *Szabadka szabad királyi város története, I.* 473—474. (Szabadka, 1886—1892)

7) Tormásy Gábor: *A szabadkai római kath. főplébánia története.* 142. (Szabadka, 1883)

8) *Hírlapjaink — A magyarországi hírlapok monográfiája* (Budapest, 1896), I—V. kötet.

9) *Joso Šokčić: Početci srpske štampe u Subotici.* Naučni zbornik Matice srpske. Serija društvenih nauka 1/1950, 290.

10) *Napló, 1931. február 22.* 21—22.